

рес до навчання тощо (ефективність навчання залежить від організації навчання, яка розвиває в студентів потребу вчитися, формує пізнавальні інтереси, приносить задоволення, стимулює пізнавальну активність; результати навчання прямо пропорційні ставленню студентів до навчальної праці, своїх навчальних обов'язків; розумова працездатність залежить від стану здоров'я, режиму розумової діяльності, статі, віку і пори року, дня тижня, часу доби; продуктивність навчання зумовлена рівнем організації педагогічної праці).

Зазначені закономірності є базою виникнення й розвитку педагогічних ідей, спрямованих на вдосконалення освіти, зокрема, інтенсифікації професійної підготовки фахівців. У свою чергу, впровадження ідей інтенсивного навчання, на наш погляд, відкриває низку специфічних закономірностей, які стосуються окремих аспектів навчального процесу. Виявлення та обґрунтування цих закономірностей є напрямом подальших досліджень.

Висновки. Таким чином, в основу розробки концепції інтенсивного розвитку професійної підготовки фахівців покладено фундаментальні положення педагогіки вищої школи, сучасні дидактичні закономірності, які є теоретичним підґрунтям інтенсифікації навчального процесу.

Література

1. Кравченко В.М. Інтенсифікація педагогічного процесу у вищому навчальному закладі як фактор удосконалення професійної підготовки студентів / В.М. Кравченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 8 (61).
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
3. Ординський В.Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
4. Мойсенюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н.Є. Мойсенюк. – К. : КДНК, 2001. – 608 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студ. пед. вузов : в 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 574 с.

ЛИСАК Н.О.

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У теорії освіти на сучасному етапі визначається декілька напрямів, серед яких особливого значення набуває особистісно орієнтована освіта.

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі зумовлює необхідність змін сутнісної його характеристики – взаємодії викладача й студентів, що вимагає іншої його організації.

Аналіз досліджень переконує, що вдосконалення вищої освіти здійснюється за такими напрямками:

– теоретичне обґрунтування культурологічного підходу до організації навчально-виховного процесу у вищій школі, визначення потенційних можливостей освітнього процесу у формуванні педагогічної культури фахівця (В. Гриньова, Г. Звездунова, Т. Кригіна, М. Рудь);

– здійснення уточнення суті професійно-педагогічної спрямованості, професійно-педагогічної успішності, готовності педагога до інноваційної діяльності (І. Алексеєнко, Є. Єрофєєва, Е. Фірстова та ін.);

– визначення психолого-педагогічних умов становлення особистісно-професійної індивідуальності майбутнього вчителя (Н. Борисенко, С. Гільманов, В. Тартинських, А. Трещев, Ю. Хлопков та ін.).

Однак, як засвідчив аналіз праць науковців, не розглядається повною мірою проблема педагогічної взаємодії між викладачами та студентами у вищих навчальних закладах, що має бути закладено в основу особистісно орієнтованого навчання при підготовці майбутніх фахівців.

Метою статті є аналіз поняття “взаємодія” в педагогічній літературі.

У зв’язку із цим актуальним стає розгляд особливостей організації взаємодії викладача й студентів в умовах змін освітнього процесу вищого навчального закладу. Насамперед, розкриємо поняття “взаємодія”.

У науковій літературі пропонується велика кількість визначень цього поняття. Більш загальний характер мають визначення філософської й соціологічної спрямованості.

Взаємодія як філософська категорія відображає досить широке коло процесів навколишньої дійсності, за допомогою яких реалізуються причинно-наслідкові зв’язки на всіх рівнях розвитку матерії, відбувається обмін між сторонами, які взаємодіють, їхня взаємна зміна [1]. У кожний певний відрізок часу характер цих процесів не залишається незмінним і набуває форми то сприяння (співробітництва), то протидії (боротьби), які виступають у єдності й взаємозумовленості. Взаємодія являє собою вид безпосереднього або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення, зв’язку. Відносини розглядаються як передумова, умова й результат взаємодії.

У найширшому значенні взаємодія людини з іншими людьми є особливим типом зв’язку, відносин, що передбачає взаємні впливи сторін та зміни. Людина відокремлює своє “Я” від інших, щоб потім сполучати його з іншими “Я”, але вже на вищому якісному рівні. У результаті такого становлення вона формується як суб’єкт, але не перестає при цьому бути об’єктом.

Спілкування – ця суб’єкт-суб’єктна взаємодія і, на думку М. Кагана, є таким лише доти, доки суб’єкт зберігає свою суб’єктивність у відносинах з іншим суб’єктом, а останній орієнтується на свого партнера як на партнера по спільній діяльності, тобто як на суб’єкта, а не об’єкт. Цим спілкування як специфічний вид людської діяльності відрізняється від різноманітних дій і операцій, проведених суб’єктом з об’єктом, а також від комунікації, де інформація передається від відправника до одержувача [2].

М. Каган розуміє спілкування як взаємодію суб’єктів. У ролі суб’єкта може виступати як окрема особистість, так і соціальна група, тому спілкування, з погляду вченого, необхідно розглядати як взаємодію всіляких суб’єктів. М. Каган виділяє чотири основних види спілкування: спілкування з реальним партнером, спілкування з ілюзорним партнером, спілкування з партнером, якого уявляють, спілкування партнерів, які є уявними. А. Лобанов виділяє три аспекти спілкування, які дають змогу більш чітко структурувати цей процес:

- комунікативний, що включає обмін інформацією;
- інтерактивний, що передбачає організацію взаємодії;

– перцептивний процес, сприйняття й формування образу іншої людини й установлення взаємодії.

Між партнерами по спілкуванню завжди існують певні взаємини. У якийсь момент у тих, хто спілкується, з'являється якась потреба як “передумова всякої діяльності” [3].

Ця потреба пов'язана з тією чи іншою стороною життєдіяльності людини як індивіда, як суб'єкта будь-якої діяльності і як особистості. Оскільки спілкування діалогічне за своєю природою, у кожному з його актів беруть участь дві сторони. На основі інтерпретації інформації змінюються взаємини сторін, що спілкуються, а відповідно, і предмет спілкування.

Змінені взаємини мотивують людей до подальшого спілкування, тому що з'являються нові незадоволені потреби. Акти спілкування змінюють один одного, поки потреба не буде задоволена або спілкування не буде перервано з будь-якої іншої причини.

Мета спілкування – це те, заради чого в людини виникає цей вид активності, а саме: навчання й виховання, узгодження дій у спільній діяльності, установлення взаємин тощо. Мета людського спілкування – задоволення не тільки біологічних потреб, але й багатьох інших: соціальних, культурних, пізнавальних, творчих, потреб інтелектуального зростання, морального й професійного розвитку та інших. Досягнення цілей спілкування сприяє задоволенню біологічних і соціальних потреб людини.

Зміст спілкування – це інформація, передана при контактах людей: знання про світ, набутий досвід, навички, уміння. Це можуть бути відомості про внутрішній мотиваційний стан, про наявні потреби й розрахунок на участь партнера в їхньому задоволенні. Спілкування багатопредметне й різноманітне за своїм внутрішнім змістом. Пізнати можна, лише аналізуючи предмет спілкування – те, із приводу чого воно відбувається.

Р. Немов констатує, що змістовна сторона спілкування може бути представлена як сукупність матеріальної, когнітивної, кондиційної, мотиваційної й діяльнісної складових:

– при матеріальному спілкуванні люди обмінюються предметами й продуктами діяльності, які слугують засобом задоволення їхніх потреб і умовою їхнього індивідуального розвитку;

– при когнітивному спілкуванні відбувається обмін знаннями, навичками, уміннями. Це важливий чинник інтелектуального розвитку й формування наукового світогляду;

– під кондиційним спілкуванням розуміється взаємний вплив людей, що розраховано на те, щоб привести одне одного в певний фізичний або психічний стан. Таке спілкування створює стан психологічної готовності до навчання, формулює установки для оптимізації інших видів спілкування й тим самим сприяє інтелектуальному та особистісному розвитку людини;

– при мотиваційному спілкуванні здійснюється передача одне одному спонукань, установок, готовності до дій у певному напрямі, що приводить до формування установок до дій, актуалізації потреб. Виступаючи джерелом додаткової енергії, мотиваційне спілкування дає змогу набути нових інтересів, мотивів і цілей діяльності;

– діяльнісне спілкування пов'язане з різними видами трудової, пізнавальної або навчальної діяльності й слугує способом передачі інформації, розширює кругозір, розвиває здатності людини. У процесі такого спілкування здійснюється міжособистісний обмін діями, операціями, навичками й уміннями, що збагачує й удосконалює діяльність людини [4].

Соціальна взаємодія може бути представлена як цілісна система, що забезпечує позитивні зміни в людині. У найбільш загальному вигляді ця система виражає єдність людини та її світу – природного, культурного, соціального.

Якщо аналізувати взаємодію як психологічну проблему, то необхідно говорити про міжособистісну взаємодію. Міжособистісна взаємодія є дієвим, реальним зв'язком, що функціонує, взаємною залежністю між суб'єктами, особистостями.

Аналіз праць науковців переконує, що в його структурі виділяють три складові й взаємозалежних компоненти: практичний, афективний, гностичний (А. Бодальов); поведінковий, афективний, когнітивний (Я. Коломинський) і регулятивний, афективний, інформативний (Б. Ломов). Кожний із цих компонентів має багатий психологічний зміст. Поведінковий компонент містить у собі результати діяльності й вчинки, усе те, що можуть спостерігати люди один в одного. Афективний компонент включає все, що пов'язане зі станом особистості, а гностичний характеризується активністю особистості, що приймає й переробляє інформацію.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає всі підстави стверджувати, що термін “взаємодія” став досить широко використовуватися в педагогічній літературі. На думку В. Казаренкова й Т. Казаренкової, “найцікавіший зміст, найпрогресивніші технології не можуть істотно підвищити якість освіти, якщо педагогічна взаємодія малоефективна”. Актуальною, на наш погляд, є теза про те, що педагогічна взаємодія є тією сферою, у якій реалізується майстерність викладача, удосконалюються його прийоми й техніка, найбільш чітко виражена психолого-педагогічна компетентність [5].

Аналіз літератури з проблеми взаємодії в системі “вчитель – учень” в історії зарубіжної й вітчизняної педагогіки (Ш. Амонашвілі, Я. Корчак, Д. Латишина, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Л. Толстой, Ф. Фрадкін, Я. Коменський) показав, що термін “взаємодія” не використовували досить довго, але проблему взаємного впливу педагога й вихованця розглядали завжди. Для позначення цієї проблеми найчастіше використовували термін “відносини”.

Було виявлено, що вирішення проблеми взаємодії зумовлене цілями виховної системи, розумінням природи дитини, чинників виховання. Традиційно висуваються високі вимоги до педагога, причому не тільки професійні, а й особистісні. Але позиція вчителя у взаємодії з вихованцями розглядалася по-різному: від керівника до спостерігача, супровідника. Відповідно змінювалася й позиція дитини: від виконавця до ініціатора, ведучого.

По-різному вирішували й проблему змісту взаємодії. Тут також існує цілий спектр варіантів. Варто звернути увагу ще й на те, що взаємодія організовувалася в системах, які різняться між собою за ступенем відкритості

соціальному середовищу, за складом сукупного суб'єкта: від парної взаємодії “вчитель – учень” до взаємодії в системі “вчитель – група дітей”, “колектив учителів – колектив вихованців”.

Ідеї зарубіжних і вітчизняних педагогів перегукуються. Виявляється це, насамперед, в установці на повагу, прагнення допомогти дитині. Слід відзначити, що не існує універсальної позиції, але для можливості оптимального вибору потрібно знати все різноманіття варіантів.

На думку В. Краєвського, інновації останніх років спрямовані на подолання маніпулювання свідомістю вихованців і відхід від нав'язування їм непорушних стереотипів мислення, які не підлягають критиці, а одним із позитивних наслідків цього процесу стала “заміна навчально-дисциплінарної моделі взаємодії педагога й вихованця особистісно орієнтованою, що стверджує цінність особистості дитини й відкидає маніпулятивний підхід до нього” [6].

Аналіз практики діяльності навчальних закладів, стан освіти не дає змоги сьогодні говорити про повну відмову від “навчально-дисциплінарної моделі” педагогічної взаємодії, оскільки в багатьох навчальних закладах продовжує реалізовуватися “технократична парадигма освіти, де для вчителя головною цінністю залишається засвоєння й максимальне точне відтворення знань і видів діяльності учнями” [7].

Проблема організації педагогічної взаємодії набуває особливої актуальності в сучасних умовах інноваційних змін, коли всі частіше ставиться питання про нові методологічні, концептуальні положення й стратегії освіти, які забезпечували б рух у бік гуманізації освіти. Стає очевидним, що без заміщення одностороннього впливу на учнів, що використовується в авторитарній педагогіці, взаємодією рівноправних суб'єктів навчання неможлива реалізація гуманістичної парадигми в освіті. Так, Ю. Сенько підкреслює, що необхідне радикальне відновлення, насамперед, логіки навчального процесу. Навчальний предмет, на його думку, – не мета, але привід і умова взаємодії безпосередніх учасників педагогічного процесу.

Аналіз сучасних педагогічних досліджень дав нам змогу зробити висновок про актуальність проблеми організації взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

Підходи до розуміння організації взаємодії викладачів і студентів нами розглядалися на основах концепції розвивальної взаємодії (Н. Радіонова) [8]. Відповідно до цієї концепції, взаємодія суб'єктів освітнього процесу розуміється як явище багатоаспектне:

- соціальне характеризується реалізацією об'єктивно існуючих зв'язків педагогів і учнів з навколишнім світом, один з одним;
- психологічне характеризується процесами взаєморозуміння, співпереживання, співучасті;
- педагогічне – процеси, що спеціально організовані, суспільно значущі, цілеспрямовані, у результаті яких позитивно перетворюються учасники взаємодії, процес і умови його “розгортання”.

Взаємодія суб'єктів освітнього процесу може бути представлена як цілісна, відкрита система, що розвивається та має внутрішню й зовнішню

структуру, зв'язки, функції й за певних умов стає розвивальною стосовно всіх учасників взаємодії. Ця система містить у собі суб'єктний, змістовно-цільовий, організаційний і результативний компоненти. Її відкритість забезпечується зв'язками з іншими системами: педагогічними, соціальними. Взаємодія як цілісність виконує перетворювальні, пізнавальні, ціннісно-орієнтаційні й комунікативні функції.

Взаємодія суб'єктів освітнього процесу виступає одночасно:

– як особливий тип зв'язків, відносин, що характеризує процеси взаємного впливу й зміни педагогів і учнів (суб'єктно-суб'єктний, “на рівних”; суб'єктно-об'єктний, “керівництво”; становище педагогів і учнів як “ведучого й того, кого ведуть”);

– як процес їх діяльнісного й особистісного “обміну”, у результаті чого відбувається взаємне збагачення й перетворення педагогів і учнів (практичний “обмін” охоплює реальні дії педагогів і учнів; духовно-інформаційний – передбачає обмін ідеями, думками, почуттями, інтересами тощо, всім тим, що є надбанням внутрішнього світу тих, хто взаємодіє), тобто це зміст взаємодії;

– як специфічна форма організації їхньої діяльності, що передбачає об'єднання зусиль у впливі на загальний предмет діяльності. При цьому спілкування є не тільки атрибут, необхідна сторона діяльності, а й спосіб реалізації потреби суб'єктів одне в одному. Таким чином, можна виділити такі способи обміну: взаємозалежна діяльність, спільна діяльність, функціонально-рольове й міжособистісне спілкування. Модель взаємодії характеризується трьома параметрами:

- “тип взаємозв'язку”;
- “зміст обміну”;
- “спосіб обміну”.

Висновки. Таким чином, взаємодія суб'єктів освітнього процесу – це цілісність, що виступає одночасно як єдність протилежних типів взаємозв'язку (суб'єкт-суб'єктного, суб'єкт-об'єктного), протилежних типів змісту обміну (духовних і практичного), протилежних способів обміну (діяльності й спілкування). Кожна з “площин” розгляду взаємодії (“тип взаємозв'язку”, “зміст обміну”, “спосіб обміну”) задає певний “простір” для відповідних протилежностей, а перетин “площин” – “простір можливостей” для взаємодії суб'єктів освітнього процесу. У цьому “просторі” можливі різні варіанти взаємодії, кожний з яких характеризується своїм особливим поєднанням “змісту обміну”, “способу обміну” і “типу взаємозв'язку”.

Вважаємо, що необхідно провести спеціальне дослідження з метою виявлення особливостей взаємодії між викладачами та студентами у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Література

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – Ростов н/Д : Феникс, 1997. – 453 с.
2. Суртаева Н.Н. Нетрадиционные педагогические технологии / Н.Н. Суртаева. – М. ; Омск, 1997. – 25 с.
3. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. – М. : Знание, 1979. – 117 с.
4. Немов Р.С. Социально-психологические основы эффективности групповой деятельности : дис. ... д-ра пед. наук / Р.С. Немов. – М., 1982. – 365 с.

5. Практическая психология для преподавателей. – М. : Филинь, 1997. – 328 с.
6. Краевский В.В. Методология педагогического исследования / В.В. Краевский. – Самара, 1994. – 147 с.
7. Коротаева Е.В. Вопросы теории и практики педагогики взаимодействия / Е.В. Коротаева. – Екатеринбург : Изд-во УрГПУ, 2000. – 115 с.
8. Батракова И.С. Проектирование педагогических дисциплин в содержании высшего педагогического образования / И.С. Батракова, Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпицина // Педагогика в вузе как учебный предмет. – СПб. : Изд-во РПГУ им. А.И. Герцена, 2001. – С. 7–22.

МАРЧЕНКО О.Г.

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З ПОЗИЦІЙ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

Про перехід сучасного суспільства на рівень інформаційного свідчить низка факторів, які визначаються в [6; 9], а саме: стрімке зростання обсягу інформації, швидка втрата її новизни та актуальності внаслідок бурхливого науково-технічного прогресу, зменшення термінів обліку інформації та скорочення її паперового обігу, збільшення кількості працівників кваліфікованої інтелектуальної праці. Знанням, інформації та інтерактивним комунікаціям відводиться роль основних чинників економічного та соціально-політичного розвитку суспільства. Тому феномен інформації є одним з основних понять і предметом вивчення багатьох наукових галузей: теорії інформації, інформатики, кібернетики, теорії систем тощо. Оскільки в інформаційному суспільстві продуктивність людської діяльності великою мірою визначається здатністю особистості збирати, обробляти, аналізувати інформацію та на цій основі приймати в певній ситуації рішення, одна з основних проблем освіти полягає в тому, щоб озброїти особистість уміннями й навичками опрацювання інформації.

У [6] відзначається, що питання інформаційної теорії та практики безпосередньо пов'язані з дослідженнями педагогічних процесів навчання й виховання, оскільки будь-яка інформація має педагогічну природу й виконує навчальну та виховну функції, включається в освітню систему трансляції соціально-професійного досвіду, нагромадження знань. Так, за даними [8], змістово-інформаційний компонент становить 17,4% обсягу навчальної діяльності.

Треба зауважити, що в педагогічній науці інформація розглядається переважно на якісному рівні. Головна увага приділяється особливостям і механізмам впливу інформації на особистість того, хто навчається, засобам забезпечення інформаційної новизни, достовірності, важливості, повноти, достатності. У [8] здійснено спробу адаптувати понятійний апарат теорії інформації й інформатики до навчального процесу, в наукових працях [6; 9] наводяться кількісні характеристики інформації. Але практично відсутні дослідження, де б був встановлений педагогічний зміст цих показників, зокрема їх використання для характеристики ефективності розвитку навчально-виховного середовища вищого військового навчального закладу з позицій особистісно орієнтованого підходу.